



La Catalogna in Europa, l'Europa in Catalogna. Transiti, passaggi, traduzioni
Associazione italiana di studi catalani
Atti del IX Congresso internazionale (Venezia, 14-16 febbraio 2008)
Edizione in linea - ISBN 978-88-7893-009-4
<http://www.filmmod.unina.it/aisc/attive/>
Data di pubblicazione di questa comunicazione: 17 dicembre 2009
<http://www.filmmod.unina.it/aisc/attive/Esteve.pdf>

Anna Esteve

L'univers germànic en el dietarisme català de finals del segle XX:
un camí poc transitat

Preàmbul

La Fira de Frankfurt ha estat un punt d'inflexió important o, si voleu, una excusa molt potent per a revisar la molta o poca relació que, al llarg del segle XIX i XX, les literatures alemanya i catalana han mantingut, i per a reflexionar-hi. Un dels primers fruits materials d'aquesta fita és la publicació, per part de l'Institut Ramon Llull, del volum *Carrers de frontera: passatges de la cultura alemanya a la cultura catalana* (2007), d'obligada consulta.

Si llegim amb deteniment aquest compendi d'articles observarem com a penes si s'esmenten autors de dietaris o de literatura autobiogràfica, en general. Si n'hi apareixen no ho fan en relació amb aquestes obres, sinó amb la resta de la producció, ja siga poètica o narrativa. Tanmateix, el dietarisme és una de les manifestacions literàries en què, de manera més explícita, sura el corrent de lectures, i doncs, de possibles influències dels escriptors. Amb major o menor presència de la vida i de la realitat quotidiana, aquesta forma d'escriptura literària presenta, sobretot, una gran profusió d'assaig cultural: especialment, de discurs sobre la literatura; a través de les citacions, de les gloses de lectura o de comentaris crítics més sòlids i estructurats, els autors de dietaris mostren les seues preferències lectores i, molt sovint, evidencien els models de la seua escriptura.

Aquesta fira i aquest volum esdevenen un bon marc per situar la nostra proposta d'esbossar el que podria haver estat el germen d'un possible capítol, posem per cas d'aquest *Carrers de frontera*, que versés sobre la presència del món literari alemany en el dietarisme català de finals del segle XX, i en el qual els noms de Feliu Formosa i d'Enric Sòria esdevindran recurrents, tot i que també es reconeixeran alguns indicis d'aquest camí germanocatalà en altres autors.

Germanofilia del dietarisme català contemporani

El dietarisme català contemporani recent, aquell que es publica en el darrer terç del segle XX, no sembla prestar massa atenció a la literatura i la cultura alemanya; almenys

el possible interès que puga despertar entre els escriptors o els coneixements que atresoren no tenen un reflex directe en aquestes obres; els referents en llengua alemanya es dissolen, tèbiament, entre els fulls de dietari.

Aquesta situació, però, no sembla haver estat sempre així o, si més no, ha gosat de valuoses excepcions. Voldríem detenir-nos, si més no, en una de gran rellevància, la que representa el poeta Marià Manent. Llegint els seus diversos dietaris¹ ens adonem que l'autor d'exquisides versions de poesia xinesa manifesta un coneixement estimable de la literatura alemanya i un esforç entusiàstic per aprendre aquella llengua, amb un mètode d'autoaprenentatge que combinava la gramàtica amb la traducció directa de versos. En dietaris com ara *A flor d'oblit*, molt especialment, o també *El vel de Maia*, sovintegen comentaris sobre la poesia de Goethe o de R. M. Rilke, que intercanvia en interessants converses amb altres poetes, com ara Joan Vinyoli o Josep Palau i Fabre.

Afortunadament, Manent reproduceix aquestes converses en els seus diaris i ens permet copsar altres històries paral·leles, sempre vinculades amb els referents germànics. En els passeigs per les contrades del Pirineu, en què Manent es refugia durant els anys de guerra, de vegades l'acompanya Vinyoli i en aquest paisatge de «torrents d'estil germànic» intercanvien impressions sobre aquets poetes del nord. L'any 1938, per exemple, l'autor de *Tot és ara i res* comenta amb Manent el concepte de poesia rilkeà o s'interessa per la idea d'amor que ell manifesta: «L'ideal de Rilke és estimar, no pas ésser estimat. “El qui és estimat – deia – passa; el qui estima perdura”». Tanmateix, quatre anys més tard, Manent constata com Vinyoli començava a dubtar o a «perdre l'entusiasme», per aquest poeta, de qui, en aquells moments, arriba a valorar més la personalitat que no l'obra.

L'interès de Manent per aquest poeta és dispers, però continuat al llarg dels anys. Durant una estada que realitzà a Alemanya l'any 1960, narra com segueix el seu rastre vital i davant la tomba del poeta s'expressa en aquests termes:

La finor de l'escut i la gràcia de la làpida contrasten amb l'extrema pobresa de la creu i amb l'abandó general de la tomba. Allí hi ha tot Rilke: l'amic de les coses humils i obscures, dels rossinyols de color de terra i dels mendicants de París; i també el poeta d'imaginacions aristocràtiques, que es creia descendir d'algun tany germànic militar antiquíssim. Rilke va tenir la “seva mort”, la mort ben seva. Té la seva tomba, ben seva i solitària vora el mur, davant la neu i els boscos (2000: 317).²

Aquest i altres poetes arreceren Manent durant el seu particular exili (i també posteriorment), en el qual intenta exorcitzar l'angoixa latent de la guerra, entre versos i paisatges de pau:

¹ Aplegats en una magnífica edició conjunta a cura de D. Sam Abrams i publicada l'any 2000 per Edicions 62.

² Com destaca Jaume Medina (2007: 380), aquesta visita a la tomba de Rilke es traduí en els versos del poema *La tomba de Rilke* inclòs en el volum *La ciutat del temps* (1961).

12 de setembre [1938] [...] A la tarda, conversa amb Palau i Fabre: parlem dels horrors dels bombardeigs, parlem de Goethe, de Rilke, de la poesia d'Eliot i de Spender. Quina pau d'or, damunt l'herba dels Sis Avets! ¿Som, realment, en un país en guerra? (224).

Entre l'escriptura dels diaris de Manent i la primera fornada de dietaristes, podríem dir, de la democràcia, ha passat molt de temps³ i també molts esdeveniments, com el de la guerra civil espanyola que, en opinió de l'estudiós Jordi Castellanos (2007, 195),⁴ frenà la introducció de la literatura alemanya a casa nostra. Les referències a la literatura en alemany, però, no tardaran a reprendre's.

Els primers que es decideixen a enfilar els mots al ritme dels dies són, entre altres,⁵ Feliu Formosa (1979), Oriol Pi de Cabanyes (1980) J. Martínez Monjo (1980), Valentí Puig (1981), Pere Gimferrer (1981), Josep Piera (1982) o Olga Xirinacs (1982).

D'aquests autors, els qui prioritzen incorporar el món cultural i llibresc com un dels protagonistes de la seua escriptura són més proclius a manifestar el seu itinerari de lectures. Entre aquests autors, es pot distingir una nòmina restringida de clàssics en alemany, que són una constant també en un bon nombre de dietaris posteriors: Goethe, Rilke, Kafka, Mann... solen aparèixer d'una manera espigolada i frugal.

Malgrat tot, i és això el que ens interessa destacar en aquest article, alguns, pocs, autors de dietaris ofereixen una lectura crítica i ben païda de la literatura i el pensament procedent del món germànic, ampliant i diversificant aquest sèrie de clàssics a d'altres noms, no menys importants, com ara Hölderlin, Brecht, Jünger, Handke i, encara d'altres, com el novel·lista Alfred Döblin o el poeta Peter Huchel. Feliu Formosa, entre aquest grup d'iniciats en els anys 70 i 80, i Enric Sòria, una mica després, ja en la dècada dels 90, són els autors que han mantingut fermes els ponts, poc freqüentats pels seus col·legues, entre la literatura catalana i la literatura escrita en alemany.

Enric Sòria: entre la narració d'idees i l'atracció per l'abisme

La formació i la filiació germànica de l'escriptor nascut a Oliva (el 1958): Enric Sòria, s'intueix ja tan bon punt es dóna a conèixer com a poeta. Schiller o Rilke són convocats en forma de citació i també de personatge en l'interior d'alguns dels seus poemes; però sens dubte serà amb l'assaig, i també amb el dietarisme, tan pròxims l'un de l'altre en el seu cas, quan irromp amb major claredat aquest univers.

En els articles, de procedència diversa, que arreplega en forma de volum d'assaigs: *Sermonari laic* (1994), *Incitacions* (1997) o *L'espill de Janus* (2000), Sòria sembla vo-

³ Pensem que els diaris de Manent van des del 1919 fins al 1981 i les darreres publicacions són del 1975 i 1982.

⁴ La postguerra franquista anorrea encara més qualsevol contacte possible amb la resta de literatures europees per la impossibilitat de publicar llibres en català, incloses les traduccions.

⁵ Parle dels escriptors joves, que comencen a escriure en les dècades dels 70 i 80. Conscient, però, que en aquells anys continuen publicant autors de preguerra i posteriors com Josep Pla, que publica el *Quadern gris* el 1982, Puig i Ferrater (*Ressonàncies*: 1973) o Tomàs Garcés (1984).

ler acomplir una funció d'altaveu per tal de publicitar i celebrar aquelles novetats editorials d'autors alemanys que eixien a la llum en aquells anys, amb el propòsit de contribuir, en certa mesura, a pal·liar una carència que, segons l'autor, arrossegava la literatura catalana del moment: el desconeixement i potser el desinterés per la literatura escrita en alemany. Aquesta denúncia reapareix també en el dietari, en el qual fins i tot arriba a esbossar una mena de llistat d'autors i pensadors catalans que han freqüentat les lletres en alemany: des d'Aracil fins a Formosa, Marí, Llovet o Ramoneda, anticipant-se així a un dels objectius que aconsegueix l'obra que esmentàvem al principi d'aquesta intervenció: *Carrers de frontera*.

En aquestes obres assagístiques, especialment en les dues darreres, l'autor valencià es revela com un lector lúcid i intel·ligent, rigorós en el judici, però totalment lliure o ametòdic en el tractament i la plasmació del seu pensament. Parla de llibres, dels seus, d'una tria personal i apassionada que pretén compartir amb el lector, arribant a encuriosir-lo pels autors i les obres de què parla.

Així per exemple, es mou entre la brillant presentació de la traducció al català de la versió de Raspe sobre les històries del Baró de Münchhausen; o les *Converses amb Goethe*, d'Eckermann,⁶ fins arribar a l'obra de Thomas Mann, Döblin o Brecht. I encara un dels autors que més fascina l'escriptor d'Oliva: el sempre controvertit Ernst Jünger, apareix només insinuat en els assaigs, però pren volada sobretot en el seu darrer dietari: *La lentitud del mar* (2005).

Certament, quant al tema que ens ocupa, assaigs i dietaris en Enric Sòria actuen com si foren vasos comunicants, que es transvasen idees, que reprenen autors o que s'hi detenen en llur interpretació. De fet, es pot afirmar que moltes de les entrades datades són prosa d'idees que ben podrien publicar-se de manera independent, com si es tractassen d'articles.

Una tendència a la prosa d'idees, més que no a la narrativa o a la lírica, que versa sobre la literatura, però que no defuig altres temes com la història o el pensament filosòfic, interessos que han acompanyat des de sempre l'escriptor, com podem constatar a través de les planes del seu primer diari: *Mentre parlem*: Hegel, Nietzsche o Freud són motiu de constants enraonaments.

Amb tot, entre el reguitzell d'autors i lectures, són dos els escriptors que han ocupat i ocupen un lloc central en els papers assagístics i dietarístics de l'escriptor valencià: Thomas Mann i Ernst Jünger. El primer, com un autor essencial, del qual recordarà sempre l'impacte del descobriment durant l'adolescència. Una lectura que reprén amb els anys i que sap escrutar amb la sensibilitat que el caracteritza.

Sòria subratlla de l'escriptura de Mann, significativament, dos aspectes: d'una banda, la ironia i el distanciament necessaris per observar la realitat i traslladar-la al paper – un estil que, d'alguna manera, Sòria també practica en els seus escrits. I d'una altra, la tirada a l'assaig i la reflexió de la narrativa de Mann. Segons Sòria: el de Lübeck «es-

⁶ Obra que ja agradà en el seu moment Marià Manent, com apareix reflectit en alguns diaris, i de la qual parla també Feliu Formosa; lligant així els tres dietaristes.

corcolla narrant» i, per a ell, és aquesta la funció de l'artista: observar la realitat per revelar-la, enfonsar-s'hi per conèixer-la en profunditat.

Aquest és també l'esperit amb què Sòria escriu. Es planteja l'escriptura com una conversa (recordem el títol del seu primer dietari): com un continu demanar-se i replantejar-se el món que l'envolta, impel·lit per la curiositat i el desig d'entendre. Aquesta actitud interrogativa el mena directament, com una opció natural, tant al gènere de l'assaig com al del diari, perquè tots dos s'ajusten als seus interessos: un discórrer provisional, sense restriccions, sense forma, obert a l'imprevist i totalment lliure.

Però, també, la lectura que Sòria fa de Thomas Mann s'esforça a establir relacions més concretes entre el món de l'un i de l'altre. A propòsit de les descripcions de la ciutat de Turíngia que l'autor alemany fa en *Doctor Faustus*, Sòria diu:

[referint-se a les descripcions] Pertot arreu hi ha el record del llatínia o el pedagog cèlebre, de l'humanista que allí va nàixer o ensenyar. La terra de Vives, Finestres o Maïans no és aliena a aquell món. En aquest rerefons, que ací hem oblidat massa, el món alemany resulta ser el nostre, o una varietat del nostre. I el seu drama ens diu molt (1994: 31).

I, potser, són aquestes descripcions les que ens fan pensar d'immediat en aquelles que es reiteren en un dietari com *Mentre parlem*, en el qual l'estimada i alhora odiada ciutat de València, juntament amb els pensaments de caire sociològic sobre els valencians, esdevenen una constant.

El segon dels escriptors alemanys que més presència tenen en l'obra de Sòria és Ernst Jünger, una lectura posterior a la de Thomas Mann. L'autor dels diaris de guerra *Radiacions* és llegit per Sòria amb deteniment i amb l'esperit crític a què ens té acostumat. Apareix ja citat en el primer dietari, però és en el darrer quan assistim al procés de relectura que fa d'aquesta obra i, en conseqüència, quan augmenten els comentaris crítics i les interpretacions.⁷

Sòria comparteix amb Jünger una concepció del diari que resumeix en la citació que encapçala *La lentitud del mar* i que després comenta amb més detall. Cita Jünger: «Un diari planteja sempre exigències. Però també duu avantatges. Amb ells es deixen rastres de llum dins l'onatge dels dies viscuts; si no, aquest onatge esdevé fosc». Un diari entés com un magatzem de la memòria personal, per retrobar qui vam ser i il·luminar el que som en el present; per rescatar de l'oblit engrunes d'una vida, per recordar el propi ras-

⁷ De fet, seguint el rastre de Jünger en els escrits de Sòria hem pogut comprovar que per a l'escriptor valencià, com per a tants d'altres, el diari és una font d'arguments i d'informació que, en un moment donat, poden esdevenir articles; un laboratori on anar acumulant materials que en alguna ocasió poden passar a ser un altra cosa. És això el que trobem en una extensa entrada de *La lentitud del mar*, datada del 2 de novembre de 1992 sobre els diaris de Jünger. La interpretació de l'origen i la natura dels pensaments de Jünger, la sovint inhumana, per distant, manera de narrar l'experiència de la guerra, d'aquell que és capaç de descriure l'horror sense tremolar... al capdavall, l'aguda anàlisi que Sòria transcriu en aquella entrada la podem llegir, anys més tard, reduïda, però exacta en molts passatges, literal, en un article del volum d'assaig *Incitacions* (1997) amb el títol de «Variacions sobre un tema alemany».

tre. Sòria diu: «un diari és un repertori de mapes per a resseguir els camins que hem oblidat perquè ens hem fet mentre els fèiem» (2005: 103).

L'escriptor valencià no s'està de reivindicar l'obra de Jünger, si més no aquests diaris de guerra. S'interessa per esclarir el seu ideari nihilista, la manera d'entendre el paisatge i la realitat; intenta, a més, desfer creences sobre la seua vinculació ideològica amb el nazisme. Perfil el seu pensament i cospa els matisos que l'obra *Radiacions* ofereix sobre l'home que Jünger va ser:

Jünger descriu l'anhilicació provant de no immutar-se. S'esforça a mantenir [...] la llibertat de continuar sent un mateix enmig del tràngol, de no deixar-se esclavitzar per l'espectacle humà. Però en l'esforç [...] acaba per assemblar-se, com a escriptor, a allò que més detesta: una màquina [...] la radiografia de Jünger és un document de primera magnitud. Una sort rara: l'infern pintat per un gran paisatgista que passa per allí com qui no es crema (96-98).

L'atracció per Jünger és compartida per altres autors de dietaris, que han coincidit a subratllar el caràcter excepcional d'aquest escriptor, i sobretot d'aquests diaris, que mai no deixen indiferent. Així doncs, també és convocat per Àlex Susanna o Valentí Puig, els quals assenyalen la impressió que els causà la lectura d'aquesta obra. Valentí Puig, des del distanciament, comenta la densitat sorprenent de les afirmacions de l'alemany. Susanna ho fa des de l'admiració

particularment, penso que poques vegades llegint m'ha fet tant l'efecte de trobar-me davant d'algú amb una intel·ligència tan prodigiosa, d'algú que és com una mena de superhome en qui es combina una visió macroscòpica, còsmica, de l'univers, amb una de microscòpica (1995, 205).

Feliu Formosa: entre el turment i el compromís

Si la confessa atracció de Sòria per la literatura centreeuropea ha quedat manifesta, no podem sinó continuar subratllant la relació que un dietarista anterior: Feliu Formosa, sempre ha mantingut amb els escriptors en llengua alemanya, especialment amb poetes i dramaturgs.

És de justícia recordar la intensa i extensa trajectòria de Formosa com a traductor. Són més de cinquanta les obres que l'autor de *Cap claredat no dorm* ha traduït de l'alemany; entre poesia (Hölderlin, Trakl, Brecht), teatre (Brecht, Kleist, Shiller) i narrativa (Kafka, Klaus i Thomas Mann, Hesse). Aquesta dedicació professional que inicia en tornar d'Alemanya, a principis dels seixanta - i que li permeté perfeccionar el seu coneixement de la llengua i familiaritzar-se amb el teatre alemany - l'ha acompanyat des d'aleshores i ha esdevingut, en molts moments, una forma de subsistència.

Ja el 1966 publicava, juntament amb Artur Quintana, una antologia de poesia alemanya titulada: *A la paret, escrit amb guix*. Segons afirmava en el pròleg, la seua intenció era donar a conèixer la poesia que en els darrers 30 anys s'havia publicat en alemany, ja que, segons apuntava, fins aquell moment el públic català només havia pogut

accedir a alguna traducció de Rilke, Trakl o Brecht: tots tres autors d'una gran importància en l'obra de Formosa. Posteriorment, va publicar dues antologies poètiques més.⁸

La crítica s'ha encarregat d'assenyalar l'excepcionalitat de la poesia de Formosa: tant per la procedència dels seus referents poètics, com per la naturalesa dels seus versos, que es distanciaven del panorama poètic d'aquells anys 70, en què començà a publicar. La filiació germànica era un motiu més de singularitat, i segons per a qui, de rarsa.

Les diferents entregues dels seus diaris (el primer, de 1979, i els dos darrers, de 2005) són un compendi formidable on trobem condensades les múltiples facetes creatives de l'escriptor: la del traductor, la del poeta, la del diarista, i també la del professor, actor i director teatral. La gran capacitat de treball, el rigor i l'exigència que jalonen la trajectòria de Formosa s'aprecien, amb nitidesa, a través de molts dels fragments d'aquests diaris, ja que hi consigna amb detall el procés de documentació i de traducció. És així que el diari esdevé una mena de *carnet* on l'autor va anotant les opcions i els dubtes de traducció que se li van plantejant, però també l'anàlisi a fons dels textos i els autors que tradueix: poemes i textos dramàtics de B. Brecht o els versos de Rilke, Trakl, Hölderlin en són un exemple.

Justament, aquests darrers escriptors, com ja s'ha dit, juguen un paper destacat en la seua formació com a poeta. Li permeten anar trobant la seua pròpia veu lírica, alhora que li proporcionen conceptualitzacions sobre el fet poètic de les quals s'aprofitarà.

Malgrat els comentaris del poeta Agustí Bartra, que el compara amb Rakl,⁹ Formosa s'identifica principalment amb Hölderlin, i amb Brecht, en l'actitud que manté com a escriptor:

El terme brechtianà *Versuch* és molt il·lustratiu d'una actitud de l'escriptor. El mot *Versuch* vol dir assaig, intent, experiment, temptativa. Dins aquests "intent" situa Brecht els diversos "gèneres" que conreà. Aparentment, això contradiria la insubornable vocació mètrica de Hölderlin, però en el fons hi ha el mateix desig de copsar la realitat en els seus aspectes limitats i de reconèixer els seus aspectes no delimitats (1997: 19).

Bertolt Brech i Franz Kafka són uns dels autors més admirats per Formosa que esdevenen omnipresents en els seus diaris.¹⁰ Un i altre ofereixen al poeta concepcions de la vida i la literatura afins a la seua personalitat: el primer per la via del compromís; el segon, més aïna, per la via del dolor, de la contradicció i del dubte.

⁸ *Poesia alemanya: antologia* (1984) i *Poesia alemanya contemporània: antologia* (1991).

⁹ Així ho contata Formosa en el diari: «Trakl és el poeta de la mort, de la negació (potser en aquesta preocupació de la mort hi ha, malgrat tot, un element constructiu: el d'explicar el món en què hom viu). Segons Bartra, jo sóc un poeta de la vida, i en funció d'un desig de viure, de donar sentit a una trajectòria vital que hom desitja llarga, apareix la preocupació per la mort».

¹⁰ Ja en un altre article presentat al Congrés de l'AILC (celebrat a Budapest i encara en premsa) parlàvem dels lligams que podien establir-se entre els diaris de Feliu Formosa i els d'altres autors europeus, com ara Franz Kafka i Anaïs Nin, i només en alguns aspectes amb el de l'escriptor italià Cesare Pavese.

Formosa s'identifica, des de les primeres notes del seu diari, amb la personalitat turmentada de Kafka, per la incapacitat d'adaptar-se a les exigències socials de l'entorn familiar i sentimental. S'hi identifica a través del dolor, que provoquen tant la creació com la vida (2005: 170). En una nota de 1999 afirma

la meua tendència a la depressió és crònica i la resistència contra ella és un tret definidor d'una activitat que ha d'aflorar d'alguna manera. Potser sempre he funcionat així. I continuo desitjant una mica menys de sofriment

De fet, tant Strindberg, com Kafka, com ell mateix, són, segons Formosa: «homes torturats pel nostre entorn “immediat”» (1996: 136). Patiment, però també dubtes, com els que el de Praga albergà respecte la qualitat dels seus escrits. Formosa vacil·la igualment, sobre els seus versos (d'aquesta manera comença el primer diari)

Penso que els meus esforços actuals donen uns productes subsidiaris i menors respecte als dos llibres que he escrit. Valoro i no valoro els dos llibres que he escrit [...] De vegades em desperto i penso en l'absoluta indiferència que espera el meu primer llibre publicat [...] Potser és que, en definitiva, em moc dins la mediocritat (1997, 7).

dubta sobre el mateix diari i sobre qualsevol paper que elabora, destinat a conferències, pròlegs o altres (i en general, de qualsevol activitat creadora que empren)

Treballo, doncs, [...] amb molts dubtes sobre el resultat. [...] Tendeixo massa a angoixar-me i a no veure la feina amb la distància que cal, i és una llàstima, perquè, d'una manera o altra, haig d'acabar complint (2005B, 85).

Kafka és per a Formosa l'escriptor del segle XX i és també un dels escriptors que més el fascinen. Amb tot, Formosa no desatén en els diaris altres autors de la talla, per exemple de Thomas Mann, o del seu fill Klaus. En *El somriure de l'atzar*, inclou una anotació molt sucosa, en què analitza en profunditat la narrativa de Thomas Mann i estableix una comparativa amb l'univers creatiu de Kafka.

Sens dubte, Formosa prefereix al de Praga, precisament per haver estat l'únic capaç de sacrificar art i vida: «refoses [les dues] en una de sola: en una vida no possible. Aquesta fou la seva lliçó. Sense complaences, amb una coherència implacable i exemplar» (1979: 116). Un conflicte, el de la fusió entre vida i art, que no és aliè a Formosa, i del qual els seus diaris donen bona mostra.

Per la seua banda, Bertolt Brecht ha estat vinculat al poeta de Sabadell des de sempre: mai no ha deixat de traduir-lo, representar-lo i estudiar-lo¹¹ en diverses conferències i papers. Només cal recordar, per exemple, el monumental i complex projecte de traduir les obres completes de l'autor (2005: 151, 153...), en les quals comença a treballar l'any 1997; el muntatge de *l'Aula Brecht*, on interpretava dotze textos poètics del dramaturg, que va rodar durant set anys per Catalunya; o l'exitós espectacle *Hola*,

¹¹ Ja el 1958, féu una versió de l'obra *L'excepció i la regla* (Lawich: 2002, 26).

Brecht!, compost per cançons i poemes de Brecht, dirigit per J. M. Mestres, i en el qual Formosa actuà en més de 70 representacions (1997: 188, 241). Formosa, no cal dir-ho, és un dels grans coneixedors de l'obra del d'Ausburg.¹²

Brecht ha estat, per exemple, una referència ineludible mentre escrivia el primer diari. A mesura que anaven creixent, Formosa dubtava de l'orientació que haurien d'agafar aquests papers: una de les opcions que es planteja i que acaba sent aquest *Present vulnerable*, sobretot pel que fa a les traduccions com ja hem comentat: és una mena de carnet o de diari de treball, concretament: «a la manera de Brecht» (191).

És, doncs, un dels models per al seu diari, però també connecta amb Formosa per la càrrega de crítica i de reflexió que empelta tota l'obra del dramaturg. I, encara molt especialment, per l'actitud, sempre compromesa, que Brecht representa i defensa. No debades, Formosa destaca com a l'obra més interessant de la producció brechtiana: *El casament*. Un atac brutal contra la hipocresia burgesa, en el qual arrasa amb tots els comportaments que rebutja: la mediocritat, les aparences, el conformisme, la vulgaritat, l'immobilisme...

I, no s'està de reivindicar-lo en moments en què vol criticar la falta de seny i de compromís davant determinades situacions. És això el que fa en una anotació del 4 d'octubre de 1973, quan critica una reacció excessivament cofoia, davant el colp d'Estat contra Allende, d'un col·lega de partit que només és capaç d'expressar el seu entusiasme per la manifestació que s'organitzarà a Barcelona, en senyal de rebuig. Formosa és així de contundent:

Hi ha gent que semblen esperar que els fotin hòsties per poder-ho celebrar. Brecht té un poema que diu:

Amics, m'agradaria que sabéssiu la veritat i la diguéssiu!
No pas com Cèsars escàpols, cansats: Demà vindrà farina!
Sinó com Lenin: Demà a la nit
estarem perduts, si no...
Així com la cançoneta ho diu:
Germans, amb aquesta qüestió
és com vull començar:
dins la nostra situació greu
cap fugida no hi ha.
Amics, una ferma confessió
I un ferm SI NO! (1996: 34).

Algunes conclusions

Comptat i debatut, aquest intent per completar la visió de les relacions entre la literatura catalana i la literatura escrita en alemany a partir de les obres dietarístiques publi-

¹² Vegeu sinó l'article que publica en el ja citat volum *Carrers de frontera*.

caades a finals del segle XX ha permés observar que els referents germànics entre aquests escriptors són, més aviat, minsos; tot i que la majoria d'autors expliciten, almenys, una lectura d'alguns clàssics que es reiteren: Kafka, Mann, Rilke o Goethe i a pesar de comptar amb un precedent il·lustre com el de Marià Manent.

Malgrat aquesta circumstància, destaquen amb veu pròpia les obres –els diaris i els assaigs–, de dos escriptors que han sabut pair una sòlida formació d'accent germànic i l'han traslladat a la pròpia creació amb gran encert i equilibri. Tant Feliu Formosa com Enric Sòria han aconseguit, mitjançant l'anàlisi lúcida i personal, la passió per aquelles lectures i aquells autors i una prosa clara i aguda, no solament introduir i donar a conèixer autors procedents del món literari alemany, tot contribuint, si més no, a atenuar un dèficit substancial de la literatura catalana sinó, el que és més encoratjador, encuriosir el lector i animar-lo a descobrir o visitar una literatura no sempre a l'abast del públic.

La personalitat compromesa de Brecht, la creació torturada de Kafka, i el desig d'autoexploració de Hölderlin, connecten amb el tarannà del poeta Feliu Formosa, mentre que la tendència assagística de la narrativa de Mann i aquella predilecció per explicar-se o definir-se en relació amb la història del seu país, juntament amb la irresistible mirada de Jünger davant l'horror, captiven l'escriptor d'Oliva. Un camí que es desvia de les rutes literàries més transitades, però imprescindible, sobretot si es recorre seguint el rastre de dos amants de les sendes i els paisatges centreeuropeus.

Universitat d'Alacant

Bibliografia

- Castellanos, Jordi (2007): «Novel·la catalana i novel·la alemanya en l'europa d'entreguerres», en *Carrers de frontera*, Barcelona, Institut Ramon Llull, p. 192-195.
- Formosa, Feliu (1997): *El present vulnerable. Diaris I (1973-1978)*, Barcelona, Laia [1979].
- (2005): *A contratemps. Diaris I*, Catarroja, Perifèric Edicions.
- (2005b): *El somriure de l'atzar. Diaris II*, Catarroja, Perifèric Edicions.
- Lawich, Heike van Van (2002): «El constant civisme de Feliu Formosa», *Caràcters*, 18, p. 26-27.
- Medina, Jaume (2007): «Rilke en el món literari català», en *Carrers de frontera*, Barcelona, Institut Ramon Llull, p. 374-381.
- Sòria, Enric (1991): *Mentre parlem. Fragments d'un dietari iniciàtic*, Barcelona, Ed. 62.
- (2005): *La lentitud del mar. Dietari, 1989-1997*, Barcelona, Proa.
- Susanna, Àlex (1995): *Quaderns de Fornells*, Barcelona, Columna.